

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

Інститут історії України

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавнича рада:

Борис ПАТОН — голова
Любомир ВИНАР • Іван ДРАЧ • Володимир ЛИТВИН
Олексій ОНИЩЕНКО • Френк СИСИН
Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Георгій ПАПАКІН — головний редактор
Ігор ГИРИЧ — відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО
Сергій БІЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦИК • Всеволод НАУЛКО
Руслан ПИРИГ • Валерій СМОЛІЙ • Віталій ТЕЛЬВАК
Ольга ТОДІЙЧУК • Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДОРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 10

Книга II

Серія

ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ ТА РОЗВІДКИ

(1930–1934)

Серія

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

(1924–1930)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ВИДАВНИЦТВО

“СВІТ”

2015

УДК 94(477)
ББК 63.3(4 УКР)
Г 91

*Випущено на замовлення
Державного комітету телебачення і радіомовлення України
за програмою "Українська книга" 2015 року*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Упорядкування, передмова, коментарі:
Оксана ЮРКОВА

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 978-966-603-223-5
ISBN 978-966-603-922-7 (Т. 10. Кн. II)

- © Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України, 2015
- © Інститут історії України НАН України, 2015
- © Юркова О.В., упорядкування, передмова, коментарі, 2015
- © Видавництво "Світ", дизайн та художнє оформлення, 2015

РОЗДІЛ II

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

А.В.ОРЕШНИКОВ. КЛАССИФІКАЦІЯ ДРЕВНІЙШИХ РУССКИХ МОНЕТ ПО РОДОВИМ ЗНАКАМ

(“Известия Академии наук СССР,
Отд[ел] гуманитарных наук”,
1930, № 2, с. 87–112)

Авторитетний московський нумізмат поставив своїм завданням установити хронологію монет київської доби, взявши за критерій їх династичний знак чи герб — опираючись головним чином на матеріалі “Альбома к материалам для истории византийской и русской сфрагистики” акад[еміка] Ліхачова*. В методі досліду він виходить з гадок, висловлених в’ятським етнографом П.Сорокіним. В статті “О загадочных изображениях на монетах Владимира св. и его сыновей”, надр[укованій] в скороченні в “Археол[огических] изв[естиях] и зам[етках]” 1894 [р.]*, він пробував пояснити сі геральдичні знаки з аналогії знаків власності в родовім побуті, беручи за приклад близько йому відомий побут вотчків. Се плем’я поділяється на роди, кожний рід має свій знак власності, т. зв. “нус”. Поодинокі господарства даного роду вживають нуси свого роду з різними додатками: вони ускладнюються в генеалогічному порядку: що молодший господар, то зміни і додатки “нусу” більші. На підставі сього Сорокін пробував пояснити зміни династичного знака на монетах, але при тім тримався класифікації монет видання Ів. Толстого, і тому виходила у нього така суперечність, що знак Ярослава, сорозмірно простий, являвся пізнішим, а знаки складніші — знаками його батька. А.В.Орешніков рішив бути послідовнішим: він поставив Ярославів знак напереді, за ним знак золотих монет Володимира, на третім — різні варіанти Володимирових монет з фігурою князя; всі сі монети він вважає Мономаховими. Монети Святополкові приділяє Святополкові Ізяславичеві. Для Володимира ж Великого він постулює знак, простіший від Ярославового, такий, як на одній пломбі альбому Ліхачова: се не тризуб, а двозуб, досить близький одною стороною до знака Ярослава, другою — до знака Володимирових золотників. При сій нагоді звертає увагу на різні відміни двозуба і тризуба поза монетами: на цеглі, перснях, пломбах, включно до звисних дорогичинських пломб, — об’яснюючи їх як княжі знаки, толкуючи виріб цегли в Києві як княжу власність і т. д. Все се має характер пробних гіпотез, і я не вважаю потрібним входити в їх подробиці. Інтересне питання про родові знаки у нас на Україні, не тільки Ігоревої династії, а взагалі родів — як прикмета родових пережитків, висунене автором, а при тім наново, з додаткового матеріалу і нових міркувань поставлена справа хронології монет Київської доби. В тій формі, як вона поставлена автором в сій доповіді, вона викликає багато сумнівів, але варта того, щоб спинитися на її тезах і висунених нею поміченнях над досить багатим і різнорідним матеріалом.

Václav Novotný. Českou minulostí. Praha: Jan Laichter, 1929, 292 с.

Перша публікація: Україна. — 1930. — Січень-Лютий. — С. 189. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*. Дата не зазначена.

Машинописна копія без правок зберігається в ІР НБУВ (Ф. Х. — Од. зб. 17221. — 1 арк.). Назва збірника вписана коричневим чорнилом, що розтеклось по паперу. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*.

Подається за першодруком.

Dr. František Štůla, Dr. Antonín Boháč, Dr. Karel Kadlec a Dr. Josef Tvrđý.

Zeměpisný obraz, statistika, ústavní zřizení a filosofie slovanstva.

(“Slované. Kulturní obraz slovanského světa”, dil III), 1929, Praha: Věsmír, 310 с.

Перша публікація: Україна. — 1930. — Березень—Квітень. — С. 180—181. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*. Дата не зазначена.

Подається за першодруком.

с. 327 ...були обговорені в “Україні”, 1928, кн. 4, і 1929, кн. 7 — йдеться про рецензійні огляди, зроблені М.Грушевським. Див.: *Грушевський М.* [Рец. на:] Jaroslav Bidlo. Dějiny Slovanstva. (“Slované. Kulturní obraz slovanského světa”, dil I). Věsmír, naklad, spol. v Praze, 1928, 296 с. // Україна. — 1928. — Кн. 4. — С. 134—136 (передруковано в цій книзі на с. 301—303) та *Грушевський М.* [Рец. на:] Frank Wollman. Slovesnost Slovanů. (“Slované. Kulturní obraz slovanského světa”, dil II), Praha: Věsmír, 1928, 264 с. // Україна. — 1929. — Грудень. — С. 133—134 (передруковано в цій книзі на с. 311). Щодо другої рецензії, то М.Грушевський не помилился із позначенням книги “України” — справді, у 1929 р. груднева книжка часопису була сьомою, бо впродовж року вийшло 5 подвоєних книжок (за січень—лютий, березень—квітень, травень—червень, липень—серпень та жовтень—листопад), окремими були лише книжки за вересень та грудень.

А.В.Орешников. Классификация древнейших русских монет по родовым знакам. (“Известия Академии наук СССР, Отд[ел] гуманитар[арных] наук”, 1930, № 2, с. 87—112)

Перша публікація: Україна. — 1930. — Травень—Червень. — С. 173—174. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*. Дата не зазначена.

Автограф чорнилом із кількома незначними правками зберігається в ІР НБУВ (Ф. Х. — Од. зб. 17177. — Арк. 2—2-зв.). На арк. 2 вгорі позначка чорнилом “Укр. 1846”. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*.

Машинописна копія без правок зберігається в ІР НБУВ (Ф. Х. — Од. зб. 17213. — 2 арк.). На арк. 1 вгорі праворуч позначка “Укр. 1846”. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*.

Подається за першодруком.

с. 329 ...на матеріалі “Альбома к материалам для истории византийской и русской сфрагистики” акад[еміка] Ліхачова — очевидно, йдеться про “Сфрагистический альбом” (83 аркушів ілюстрацій), що М.Грушевський вважав додатком до праці

М.Ліхачова (*Лихачев Н.П.* Материалы для истории византийской и русской сфрагистики. — Вып. 1. — Ленинград, 1928. — 175 с., 81 ил.).

В статті “О загадочных изображениях на монетах Владимира св. и его сыновей”, надр[укований] в скороченні в “Археол[огических] изв[естиях] и зам[етках]” 1894 [р.]... — див.: Сорокин П.М. О загадочных изображениях на монетах Владимира св. и его сыновей // Археологические известия и заметки, издаваемые Императорским Московским археологическим обществом. — 1894. — № 10. — С. 304–309.

Josef Pfitzner. Grossfürst Witold von Litauen als Staatsmann. (Schriften der Philosophischen Fakultät der Deutschen Universität, in Prag). Brünn—Prag—Leipzig—Wien: Verlag R.M.Rohrer, 1930, 239 с.

Перша публікація: Україна. — 1930. — Травень—Червень. — С. 181–182. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*. Дата не зазначена.

Автограф чорнилом із правками зберігається в ІР НБУВ (Ф. Х. — Од. зб. 17177. — Арк. 1–1-зв.). На арк. 1 червоним чорнилом позначка вгорі “Укр. 1803”, праворуч рукою М.Грушевського позначено: “Трав.—Черв. III”. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*.

Подається за першодруком.

D-r Josef Jirásek. Rusko a my. Studie vztahy česko-slovensko-ruských od počátku 19 století do roku 1867. Věsmír, Praha, 1929, 367 с.

Перша публікація: Україна. — 1930. — Липень—Серпень. — С. 173. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*. Дата не зазначена.

Машинопис з авторськими правками олівцем, наведеними синім чорнилом редактором Завадовичем, та редакційними помітками зберігається в ІР НБУВ (Ф. Х. — Од. зб. 17241. — 1 арк.). На арк. 1 вгорі позначки (зліва направо): “До кн. 1930 III” (олівцем, рукою М.Грушевського), “Укр. / кн. 4” (олівцем), “з. 9273” (фіолетовим чорнилом), “Читав Завадович” (синім чорнилом), “Укр. 1804” (червоним олівцем). Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*.

Подається за першодруком.

Осип Гермайзе. Україна та Дін у XVII ст. (Записки Київського інституту народної освіти, 1928, кн. III, 1928, с. 106–196 і окремою книжкою)

Машинописна копія без правок зберігається в ІР НБУВ (Ф. Х. — Од. зб. 2913. — 2 арк.). Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*.

Публікується вперше за машинописною копією.

Віктор Данилевський. Нарис історії розвитку продуктивних органів суспільної людини (спроба матеріалістичної історії техніки). Харків, Д.В.У., 1929, 569 с., ціна 7 карб.

Машинопис з авторськими правками червоним та простим олівцями (більшість правок наведені синім чорнилом) та редакційними позначками і непрямою машинописною

ЗМІСТ

	с. текстів	с. ком.
О.Юркова “...МАЮ В СВОЇМ ПОРТФЕЛІ СТУДІЙКУ...”: ОСТАННІ ПРАЦІ ТА РЕЦЕНЗІЙНІ ОГЛЯДИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.....	V	
РОЗДІЛ I. ІСТОРИЧНІ ТА ІСТОРІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ	1	
Вікопомна дата	3	361
Про так званий “Львівський літопис” (1498–1648) і його ймовірного автора	28	365
Самовидець Руїни та його пізніші відображення	44	382
Про українську історіографію XVIII століття. Кілька міркувань	74	414
З історичної фабулістики кінця XVIII в.	82	424
“Историограф Малой России”	87	427
РОЗДІЛ II. РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ	181	
Wilhelm Wundt. Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitte.....	183	450
Lubor Niederle. Manuel de l’antiquité slave. Tome I: l’Histoire.....	186	450
Акад. Вс.Миллер. Очерки русской народной словесности.....	191	451
Проф. М.Сперанский. Русская народная словесность.....	191	451
A.Debidour. Le Histoire diplomatique de l’Europe.....	200	453
L.Lévy-Brühl. Das Denken der Naturvölker.....	202	453
L.Lévy-Brühl. La mentalité primitive.....	202	453
Wilhelm Jerusalem. Soziologie des Erkennens.....	202	453
Richard Thurnwald. Zum gegenwärtigen Stand der Völkerpsychologie.....	202	454
В.П.Адрианова. Житие Алексея, человека Божия.....	213	455
А.Кащенко. Оповідання про славне військо Запорозьке Низове.....	215	455
А.Кащенко. Великий Луг запорозький.....	215	455
А.И.Лященко. Былина о Соловье Будимировиче и saga о Гаральде... ..	219	456
Іларіон Свенціцький. Початки книгопечатання на землях України.....	221	456
М.И.Ростовцев. Элинство и иранство на юге России.....	223	457
M.Rostovtzeff, Hon. D. Litt. Iranians and Greeks in South Russia.....	223	457
M.Rostovtzeff. Les origines de la Russie.....	223	457
М.И.Ростовцев. Скифия и Босфор. Критическое обозрение памятников литературных и археологических.....	223	457
The Slavonic Review. A Survey of the Slavonic Peoples.....	233	458
James George Frazer. Folk-lore in the Old Testament.....	236	460
Dr. Lubor Niederle. Slovanské Starožitnosti.....	241	461

Max Vasmer. Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven...	246	462
А.И.Яцимирский. Библиографический обзор апокрифов в южнославянской и русской письменности...	248	463
Kazimierz Dobrowolski. Pierwsze sekty religijne w Polsce...	250	463
Д.Заславский. Михаил Петрович Драгоманов...	251	464
Nationernas Bibliotek: Ukrainarna...	255	464
Harold T. Cheshire. The Great Tartar Invasion of Europe...	257	465
Ювілейний Збірник Наукового товариства імені Шевченка у Львові в п'ятдесятиліття оснований, 1873–1923. Записки Наукового товариства імені Шевченка, том СXXXVIII–СXL. Праці Історично-філософичної секції під редакцією Івана Крип'якевича... Праці Філологічної секції під редакцією Кирила Студинського... Хроніка Наукового товариства імені Шевченка у Львові за роки 1923–1925...	259	466
М.Сперанский. К истории взаимоотношений русской и югославянских литератур (Русские памятники письменности на юге славянства)...	265	468
К.М.Тахтарев. Сравнительная история развития человеческого общества и общественных форм. Часть I и II...	266	468
V.J.Mansikka. Die Religion der Ostslaven. I. Quellen...	270	468
Етнографический отдел Государственного Русского музея. Материалы по этнографии. Том III, выпуск первый...	274	469
Louis Eisenmann. The Imperial Idea in the History of Europe...	277	469
Jan Łoś. Początki piśmiennictwa polskiego...	279	469
Venceslas Lednicki. Existe-t-il un patrimoine commun d'études Slaves?...	281	470
Р.Р.Ранайтеску. L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila archevêque de Kiev dans le principautés roumaines...	285	470
Проф. Йор. Иванов. Богомилски книги и легенди...	287	471
Arturo Cronia. II. Bogomilismo...	289	471
Проф. Хведір Вовк. Студії з української етнографії та антропології...	290	472
Записки Київського інституту народної освіти...	292	473
Ю.Д.Бруцкус. Письмо хазарского еврея от X века...	294	473
Е.Ю.Перфецкий. Русские летописные своды и их взаимоотношения...	295	474
Jozsef Szinnyi. Die Herkunft der Ungarn, ihre Sprache und Urkultur...	297	474
Dr. Eugen Perfeckij, docent University Komenskeho v Bratislavě. Sociálne-hospodárske pomery Podkarpatske Rusi ve století XIII–XV...	299	474
Jaroslav Bidlo. Dějiny Slovanstva...	301	475
Histoire et historiens depuis cinquante ans...	304	475
Доктор славяноведения А.Петров. Отзвук Реформации в русском Закарпатьи XVI в. Няговские поучения на Евангелие...	306	476
Z dějin Východní Evropy a Slovanstva. Sborník věnovaný Jaroslavu Bidlovi, profesoru Karlovy University...	307	476

Збірник праць Державного рибного заповідника “Конча-Заспа” ...	309	478
Frank Wollman. Slovesnost Slovanů...	311	478
Галина Вовк. Бібліографія праць Хведора Вовка (1847–1918)...	312	478
Східнослов'янські народності та їх дослідження...	313	479
Dr. Jiří Král. Svidovec v Podkarpatské Rusi. Sídla obyvatelstva...	324	479
Václav Novotný. Českou minulostí...	326	480
Dr. František Štůla, Dr. Antonín Boháč, Dr. Karel Kadlec a Dr. Josef Tvrdý. Zeměpisný obraz, statistika, ústavní zřízení a filosofie slovanstva...	327	480
А.В.Орешников. Классификация древнейших русских монет по родовым знакам...	329	480
Josef Pfitzner. Grossfürst Witold von Litauen als Staatsmann...	330	481
D-r Josef Jirásek. Rusko a my. Studie vztahy česko-slovensko-ruských od počátku 19 století do roku 1867...	332	481
Осип Гермайзе. Україна та Дін у XVII ст. ...	333	481
Віктор Данилевський. Нарис історії розвитку продуктивних органів суспільної людини (спроба матеріалістичної історії техніки)...	335	481
Aus der historischen Wissenschaft der Soviet-Union — Vorträge ihrer Vertreter während der Russischen Historikerwoche...	340	482
Праці Українського високого педагогічного інституту ім.М[ихайла] Драгоманова у Празі...	342	483
J.Рурка. Weitere Beiträge zur Korrespondenz der Hohen Pforte mit Bohdan Chmel'nyckij...	344	483
Aleksander Brückner. Dzieje kultury polskiej. Tom pierwszy: Od czasów przedhistorycznych do r. 1506...	346	484
International Bibliography of Historical Sciences. First Year (1926)...	350	484
Михайло Гніп. Громадський рух 1860-х рр. на Україні...	354	485
Збірник Музею діячів науки та мистецтва України...	357	486
Алексей Александрович Шахматов, 1864–1920...	359	486
КОМЕНТАРІ		361
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК		487

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 10. Книга II

Серія “Історичні студії та розвідки”
(1930–1934)

Серія “Рецензії та огляди”
(1924–1930)

Редактор *І.Савлук*
Художнє оформлення *С.Іванов*
Технічний редактор *І.Сімонова*
Коректор *В.Гоменюк*

Формат 70×100/16. Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк.
Ум. друк. арк. 44,71. Обл.-вид. арк. 37,0.
Тираж 5000 пр. Зам. № .

Державне підприємство
“Всеукраїнське спеціалізоване видавництво “Світ”
79008 Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4826 від 31.12.2014 р.
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua
svit_vydav@ukr.net

Друк на ПРАТ “Львівська книжкова фабрика “Атлас”
79005 Львів, вул. Зелена, 20
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1110 від 08.11.2002 р.

Грушевський М.С.

Г91 Твори: У 50 т. / редкол.: Г.Папакін, І.Гирич та ін. — Львів : Світ, 2002 —

Т. 10. Кн. II : Серія “Історичні студії та розвідки” (1930—1934) ; Серія “Рецензії та огляди” (1924—1930) / упор. О.Юркова. — 2015. — 552 с.

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-922-7 (Т. 10. Кн. II)

Друга книга десятого тому 50-томного зібрання творів М.Грушевського містить праці визначного українського історика, об'єднані у двох серіях — “Історичні студії та розвідки” і “Рецензії та огляди”. У першій з них представлено шість останніх статей М.Грушевського, написаних упродовж 1930—1934 рр. і присвячених історії України, українській історіографії та історії української літератури. Остання велика студія — “Істориограф Малой России” (1934) — друкується вперше.

У другій серії публікуються 60 рецензій та рецензійних оглядів, підготовлених вченим у 1924—1930 рр. (у 1931—1934 рр. М.Грушевський рецензій не писав), дев'ять з них також друкуються вперше.

Статті, опубліковані М.Грушевським уперше російською мовою, подано у перекладі на українську та мовою оригіналу.

Видання розраховане на істориків, соціологів, етнографів, археологів та всіх, хто цікавиться історією України.

УДК 94(477)
ББК 63.3(4УКР)

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-922-7 (Т. 10. Кн. II)